

1927-YILDA O‘ZBEKISTONDA “HUJUM” HARAKATINING BOSHLANISHI VA UNI AMALGA OSHIRISH MEXANIZMLARI

<https://doi.org/10.70728/conf.edu.v3.i4.002>

*Boshmanova Nozima Xolmurod qizi,
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti
tarix fakulteti 4-bosqich talabasi
tel.: 94 239-26-03*

Annotatsiya Ushbu maqolada XX asrning 20-yillari ikkinchi yarmida O‘zbekistonda xotin-qizlar masalasida olib borilgan eng ziddiyatli ijtimoiy-siyosiy kampaniya – “Hujum” harakatining amaliy boshlanish jarayoni va ijro mexanizmlari tahlil qilingan. Tadqiqotda sovet hokimiyati tomonidan an’anaviy jamiyatni transformatsiya qilish maqsadida qo‘llanilgan siyosiy-partiyaviy, mafkuraviy, ma’muriy-huquqiy va ijtimoiy bosim mexanizmlarining o‘zaro uyg‘unligi ochib berilgan. Shuningdek, 1927-yil 8-mart sanasining tarixiy ahamiyati, shahar va qishloq hududlaridagi o‘zgarishlar hamda kampaniyaning ilk ijtimoiy fojialari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Hujum harakati, xotin-qizlar masalasi, sovet modernizatsiyasi, paranji va chachvon, siyosiy mexanizmlar, an’anaviy jamiyat, ijtimoiy transformatsiya.

Аннотация В данной статье анализируется процесс практического начала и механизмы реализации самой противоречивой социально-политической кампании по женскому вопросу в Узбекистане во второй половине 20-х годов XX века – движения «Худжум». В исследовании раскрывается взаимосвязь политико-партийных, идеологических, административно-правовых механизмов и механизмов социального давления, использованных советской властью для трансформации традиционного общества. Также освещаются историческое значение 8 марта 1927 года, изменения в городских и сельских районах, а также первые социальные трагедии кампании.

Ключевые слова: движение Худжум, женский вопрос, советская модернизация, паранджа и чачван, политические механизмы, традиционное общество, социальная трансформация.

Abstract This article analyzes the practical initiation process and implementation mechanisms of the most controversial socio-political campaign regarding the women's issue in Uzbekistan in the second half of the 1920s – the "Hujum" movement. The research reveals the interrelation of political-party, ideological, administrative-legal, and social pressure mechanisms used by the Soviet government to transform traditional society. It also highlights the historical significance of March 8, 1927, changes in urban and rural areas, and the initial social tragedies of the campaign.

Keywords: Hujum movement, women's issue, Soviet modernization, veil (paranji and chachvon), political mechanisms, traditional society, social transformation.

KIRISH (INTRODUCTION)

Yigirmanchi asrning 20-yillari ikkinchi yarmida O‘zbekiston SSR ijtimoiy-siyosiy va madaniy hayotida misli ko‘rilmagan evrilishlar davri boshlandi. 1927-yil rasmiy ravishda e‘lon qilingan va mamlakat tarixiga “Hujum” nomi bilan kirgan ommaviy kampaniya mintaqada sovet modernizatsiyasining eng radikal, ziddiyatli hamda murakkab bosqichlaridan birini tashkil etadi. Bu harakat shunchaki xotin-qizlar o‘rtasidagi madaniy-ma‘rifiy tashabbus yoxud ixtiyoriy libos almashtirish jarayoni emas, balki asrlar davomida shakllangan an‘anaviy jamiyatni tubdan transformatsiya qilish, uning ijtimoiy o‘zagini yemirib, yangi sotsialistik munosabatlarni qat‘iy ma‘muriy usullar bilan joriy etishga qaratilgan keng ko‘lamli siyosiy-amaliy amaliyot edi.

1927-yilga qadar sovet hokimiyatining xotin-qizlar masalasidagi siyosati asosan ehtiyotkorona evolyutsion, oqartuv va tashkiliy-tayyorgarlik xarakteriga ega bo‘lgan bo‘lsa, 1926-yilning oxiriga kelib bu siyosiy kurs keskin o‘zgardi. 1924-yilda O‘zbekiston SSRning tashkil etilishi, davlat boshqaruv apparatining mustahkamlanishi va 1925–1926-yillarda o‘tkazilgan yer-suv islohoti natijasida boy-zodagonlar hamda ulamolarning iqtisodiy negiziga kuchli zarba berilishi ushbu harakat uchun zaruriy ijtimoiy-siyosiy zaminni hozirlagan edi. Kommunistik partiya O‘rta Osiyo byurosi (Sredazbyuro) jamoatchilikni asta-sekin madaniylashtirish siyosati o‘zini oqlamadi degan xulosaga keldi. Ayollar klublari va qizil choyxonalar orqali olib borilgan ishlar jamiyatning keng qatlamlariga ta’sir ko‘rsata olmadi; islomiy qadriyatlar va oilaviy munosabatlardagi an‘anaviy ierarxiya hamon buzilmasdan qolayotgan edi [6, b. 193].

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi — 1927-yilda “Hujum” kampaniyasining amaliy boshlanish jarayonlarini va davlat tomonidan an‘anaviy jamiyatni yemirish uchun qo‘llanilgan boshqaruv, targ‘ibot va ma‘muriy mexanizmlarni ilmiy jihatdan tahlil qilishdan iborat.

TADQIQOT METODOLOGIYASI (METHODS)

Ushbu tadqiqot tarixiylik, xolislik, tizimli tahlil va qiyosiy-mantiqiy yondashuv tamoyillari asosida amalga oshirildi. O‘zbekistonda xotin-qizlar masalasiga oid jarayonlar muayyan davrning ijtimoiy-siyosiy voqeligi, partiya-sovet organlarining qarorlari va qonunosti hujjatlari kontekstida o‘rganildi. Tadqiqot obyekti sifatida D.A. Alimova, R.X. Aminova kabi mahalliy tarixchilarning fundamental asarlari hamda M. Kamp, Sh. Keller va D. Nortrop kabi xorijiy olimlarning sovet gender siyosatiga oid tahliliy yondashuvlari tanlab olindi. Hodisalar oddiy xronologik bayon etishdan ko‘ra, ularning sabab-oqibat bog‘liqligi va jamiyatdagi ijtimoiy to‘qnashuvlar prizmasi orqali yoritildi.

NATIJALAR (RESULTS)

Kampaniyaning ommaviy bosqichga o'tishining siyosiy qarori 1926-yil noyabr oyida Butunittifoq Kommunistik partiyasi (bolsheviklar) – VKP(b) Markaziy Qo'mitasi O'rta Osiyo byurosining maxsus plenumida qabul qilindi. Ushbu plenum mintaqadagi sotsialistik o'zgarishlarni tezlashtirish maqsadida xotin-qizlar masalasini markaziy siyosiy vazifaga aylantirdi va unga "Hujum" nomini berdi. Qabul qilingan qarorlarda ayollarning paraji va chachvon yopinishiga qarshi ayovsiz kurash e'lon qilindi [2, s. 142].

"Hujum" kampaniyasining amaliy portlash nuqtasi sifatida ataylab 1927-yilning 8-mart sanasi – Xalqaro xotin-qizlar kuni belgilandi. Bu muddatning tanlanishi davlat byurokratik apparatini shay holatga keltirib, ommaviy tadbirlarni kuchli hayajon va bosim ostida o'tkazishni ta'minladi [3, p. 136].

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, 1927-yilgi "Hujum" harakatining ijrosi bir-biri bilan chambarchas bog'langan beshta asosiy mexanizmning o'zaro uyg'unligiga asoslangan edi:

- Siyosiy-partiyaviy mexanizm. O'zbekiston KPT(b) Markaziy Qo'mitasining maxsus sirkulyarlarida har bir kommunist va komsomol a'zosi birinchi navbatda o'z xotini va qizlarining parajisini yechishi shartligi belgilandi [2, s. 158]. Bu shartni bajarmaganlar partiya safidan o'chirildi. Shaxsiy namuna mexanizmi sovet hokimiyati uchun sun'iy ravishda "birinchi to'lqin" hujumchilarini yaratib berdi.
- Mafkuraviy-targ'ibot mexanizmi. Matbuot sahifalarida paraji zulm ramzi sifatida qoralandi. Joylarga targ'ibot poyezdlari yuborildi [1, s. 72]. Hamza, Komil Yashin kabi adiblar ayollar erksizligini qoralovchi asarlar yaratib, ular ommaviy namoyish etildi.
- Ma'muriy-boshqaruv va huquqiy mexanizm. Xalq sudlari va qishloq kengashlariga faqat ochiq yuzli ayollarning arizalarini birinchi navbatda ko'rib chiqish, kooperativ do'konlardan iste'mol mollarini olishda parajisini tashlagan ayollarga imtiyozlar berish tizimi joriy qilindi [5, p. 115].
- Madaniy-ma'rifiy mexanizm. Xotin-qizlar bo'limlari (Zhenotdel) tomonidan ayollar klublari, savodsizlikni tugatish to'garaklari ochildi [4, p. 156]. Bu maskanlar dindor erkaklar ta'siridan xoli bo'lgan siyosiy oqartuv markazlari edi.
- Jamoatchilik bosimi va nazorat mexanizmi. 1927-yil 8-mart kuni Toshkent, Samarqand kabi shaharlarda o'n minglab kishilar ishtirokidagi mitinglarda qatorasiga paraji va chachvonlar yechilib, gulxanga otildi [6, b. 196].

Biroq, ijro mexanizmlari hududlarda farq qildi. Shaharlarda ma'muriy apparat va zavod jamoalarining ta'siri tufayli ayollarning ochiq yuz bilan yurishi nisbatan tezroq qabul qilingan bo'lsa, qishloq hududlarida militsiya va faollar tomonidan zo'ravonlik bilan amalga oshirildi [5, p. 145].

MUHOKAMA VA XULOSA (DISCUSSION)

1927-yilgi “Hujum”ning dastlabki oylari uning tezlashtirilgan ijtimoiy transformatsiya ekanligini isbotlash bilan birga, jiddiy qiyinchiliklar va ichki ziddiyatlarni ham yuzaga chiqardi. Rasmiy statistikada 1927-yilning may oyiga kelib yuz mingga yaqin ayol paranji tashlagani bong urildi [2, s. 165]. Biroq bu tezlashtirilgan mexanizmlar orqali erishilgan natijalar nihoyatda mo‘rt bo‘lib chiqdi. Mitinglardan so‘ng ko‘plab ayollar o‘z mahallalariga qaytgach, qarindoshlari va mahalla ahlining tazyiqi ostida yana yopinishga majbur bo‘lishdi. Partiya hujjatlarida “qaytadan yopinish” (obratnoye nadevaniye) deb nom olgan bu jarayon shundan dalolat beradiki, ayollar ikki o‘t – qat’iy talab qo‘ygan davlat va ularni izolyatsiya qiluvchi an’anaviy jamiyat orasida qoldi [1, s. 84].

Tahlillar shuni tasdiqlaydiki, davlat “Hujum”ni faqat ijtimoiy tashabbus emas, balki keng ko‘lamli ijtimoiy urush sifatida loyihalashtirgan edi. Mahalliy amaldorlar faqatgina qancha ayol paranji tashlaganiga qarab hisobot berar, bu ierarxik bosim ijro mexanizmlarining batamom radikallashtirishiga va inson huquqlarining toptalishiga olib keldi [3, p. 182].

Xulosa qilib aytganda, 1927-yilda “Hujum” harakatining boshlanishi o‘zbek ayolini siyosiy va mafkuraviy tajribalar poligoniga aylantirgan avtoritar ijtimoiy amaliyot bo‘ldi. Siyosiy-partiyaviy buyruqbozlik, ma‘muriy bosim va ommaviy psixologiyani boshqarish singari totalitar mexanizmlar kampaniyani kuchli portlash darajasiga olib chiqdi. Ammo sovet modernizatorlari an’anaviy jamiyatning qarshilik ko‘rsatish salohiyatini yetarli baholay olmagan edilar. Bu ommaviy zo‘ravonlik tez orada xalqning kuchli reaksiyasiga va fojialarga olib kelib, keyingi bosqichlardagi ochiq va yashirin ijtimoiy ziddiyatlar uchun bevosita zamin yaratdi.

FOYDALANILGAN MANBA VA ADABIYOTLAR

1. Alimova D. A. Jenskiy vopros v Sredney Azii: istoriya izucheniya i sovremenniye problemi. – Tashkent: Fan, 1991. – 133 s.
2. Aminova R. X. Oktyabr i resheniye jenskogo voprosa v Uzbekistane. – Tashkent: Fan, 1975. – 355 s.
3. Kamp, Marianne. The New Woman in Uzbekistan: Islam, Modernity, and Unveiling under Communism. – Seattle: University of Washington Press, 2006. – 332 p.
4. Keller, Shoshana. To Moscow, Not Mecca: The Soviet Campaign Against Islam in Central Asia, 1917-1941. – Westport: Greenwood Publishing Group, 2001. – 277 p.
5. Northrop, Douglas. Veiled Empire: Gender and Power in Stalinist Central Asia. – Ithaca: Cornell University Press, 2004. – 392 p.
6. O‘zbekiston tarixi (1917-1991 yillar). Birinchi kitob. / Mas’ul muharrir: R.Ya.Rajabova. – Toshkent: O‘zbekiston, 2019. – 560 b.